

Milan Subotić*Institut za evropske studije, Beograd*

milsu@b@gmail.com

Lenjinov mozak: o jednom pokušaju „materijalističkog zasnivanja genijalnosti“*

Apstrakt: U ovom radu je prikazan i interpretiran pokušaj da se pomoću neuroloških istraživanja Lenjinovog mozga potvrdi vera u njegovu genijalnost. Smatrajući da je „kult ličnosti“ trajna i važna karakteristika političkih sistema sovjetskog tipa, autor je rekonstruisao jedan aspekt posthumne (zlo)upotrebe Lenjinovog tela preduzete u cilju konsolidacije režima i jačanja legitimnosti boljševičke vlasti. Često tematizovano simboličko i političko značenje procesa balsamovanja i izlaganja Lenjinovog tela u Mauzoleju, dopunjeno je u ovom radu razmatranjem delatnosti Instituta za proučavanje mozga koji je formiran kako bi se dokazala genijalnost vođe Oktobarske revolucije. Bez obzira na ograničene rezultate, ovo korišćenje nauke u stvaranju i jačanju kulta vođe predstavljalo je, po mišljenju autora, paradoksalni spoj prosvetiteljske genealogije marksističke teorije i sovjetske političke prakse.

Ključne reči: Lenjin, mozak, kult ličnosti, materijalizam, neurologija, nauka, politika

Uvod: „Čovek iz budućnosti“

Jedna od brojnih paradoksalnih karakteristika režima sovjetskog tipa je činjenica da je, s jedne strane, u brojnim teorijskim radovima marksista „o ulozi pojedinca u istoriji“ naglašavan presudni značaj velikih društvenih grupa (klasa) u istorijskom razvoju, dok je, s druge strane, u stvarnosti „princip liderstva“ (*вождизм*) funkcionisao kao trajni konstitutivni element političke kulture tih društava. Isticanje značaja društvenih klasa, proizvodnih odnosa i „objektivnih“ istorijskih zakona bilo je istovremeno praćeno afirmacijom harizme vođa komunističkih partija kao „avangarde proletarijata“ u borbi za opšteljudsku emancipaciju.¹ Stoga je boljševički „scenarij vlasti“ sistematski, nizom simboličkih sredstava

---

* Rad je nastao u okviru projekta Instituta za evropske studije koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

¹ Kako je to u članku povodom pedesetog rođendana Lenjina 1920. godine istakao Maksim Gorki: „Pobornik teorije koja tvrdi da je uloga ličnosti u procesu razvoja

(ceremonija, ikonografije, ritualnih praksi, itd), „uzdizao“ vođu kao oličenje kolektivne klasne svesti, „glavu“ komunističkog pokreta i „izvršioca“ istorijskih zakona. Kada je, kao u slučaju osude Staljinove vladavine, ovaj „kult ličnosti“ naknadno kritikovan, on je obično tumačen kao slučajna „deformacija“, a ne kao princip založen u samim temeljima sistema.² Tako je, pozivajući se na „povratak izvorima“, istorijska osuda „kulta ličnosti“ svoj legitimitet u velikoj meri zasnivala na isticanju uzornog lika Staljinovog prethodnika te je, na taj način, i sama dodatno reprodukovala „kult“ koji je kritikovala. Taj pokušaj povratka „dobrom vođi“ bio je znatno olakšan činjenicom da je Lenjin upravo komunističku partiju – centralizovanu organizaciju, a ne njene vođe – smatrao ključnim istorijskim akterom i nosiocem istinske klasne svesti. „Ceo život smo se idejno borili protiv veličanja ličnosti, pojedinca – odavno smo razrešili pitanje heroja“, žalio se on svom saradniku povodom hvalospesa koji su se o njemu pojavljivali u sovjetskoj štampi (vid. Бонч-Бруевич 1969, 365). Prema brojnim drugim svedočanstvima, Lenjin nije bio sklon manifestacijama javnog obožavanja njegove ličnosti.³ Ipak, s obzirom na to da su „partija“ i „klasa“ apstraktni i bezlični koncepti, oni nisu mogli poslužiti kao efikasno sredstvo ideološke i političke mobilizacije masa, pa je 1918. godine on formulisao projekat obimne „spomeničke propagande“ kojim je planirana zamena postojećih spomenika dignutih u slavu ruskih careva i „njihovih sluga“ novim statuama heroja međunarodnog i ruskog radničkog pokreta:

„Dok su umetnici-simpatizeri boljševičkog režima stvarali slike 'radnika' i 'seljaka' koje je trebalo da simbolišu čitave društvene kolektivitete, Lenjinov projekat je bio zamišljen tako da pre slavi pojedince nego društvene klase. On je pozivao na podizanje 'bista ili figura čitavog tela, pa i bareljefa' posvećenih 'pretečama socijalizma, njegovim teoretičarima i borcima, kao i onim prosvetnim ličnostima filozofije, nauke i umetnosti koji, iako nisu neposredno vezani za socijalizam, predstavljaju istinske heroje kulture“ (Bonnell 1997, 138).

kulture zanemarljiva, V. I. Lenjin je, po mom mišljenju, onaj izvor energije bez koje Ruska revolucija ne bi mogla steći oblik koji je dobila“ (Горький 1920).

² Osuda Staljina koju je formulisao Hruščov na XX Kongresu KPSS je primer takvog pristupa. Nasuprot njegovoj kritici „kulta ličnosti“, davno je uočeno: „Kultovi vođa jako retko su bivali rezultat jednostavne želje vođe za ličnom glorifikacijom ili javnim obožavanjem – mada u pojedinačnim slučajevima i taj faktor može biti značajan – već su u velikoj meri bili rezultat strukturnih karakteristika političkog sistema društva o kome je reč. U tom pogledu, sovjetski politički sistem je veoma relevantan primer jer ga karakteriše postojanje naglašenog kulta vođe tokom njegove dosadašnje istorije“ (Gill 1980, 167).

³ Na primer, Lenjin je pomenuti članak Gorkog smatrao „neumesnim“, pa je Politburo predložio da osudi takvo pisanje o njegovoj ličnosti: „U takvim člancima ne samo da nema *ništa* komunističkog, već ima mnogo antikomunističkog“ (Ленин ПСС, 45, 429). Između ostalog, Gorki je pisao: „Lenjinov lični život je takav da bi on, u epohi dominacije religijskih osećanja, bio smatran *svecem*“ (Горький 1920).

Svestan važnosti uspješne propagande Lenjin je, uprkos upornom ispoljavanju lične skromnosti, već 1919. godine pristao da se njegove biste i portreti distribuiraju širom zemlje kako bi se „nepismeni i nepoverljivi seljaci“ uverili u njegovo postojanje (vid. Эннер 2011, 54). Uživajući nesporan autoritet u partijskim redovima, on je vremenom u masovnoj svesti identifikovan s partijom i klasom, postajući njihovo individualizovano „telesno ovaploćenje“.⁴ U svojevrsnom teološki koncipiranom obrtu, u Lenjinu su se tako sjedinile uloge Oca i Sina – on je istovremeno bio i tvorac (otac) ruskog radničkog pokreta i njegov istorijski nastao izdanak (sin).⁵ Stoga je u tekstu povodom petogodišnjice atentata na Lenjina, sovjetski književnik i publicista Mihail Koljcov u formi niza pitanja, mogao da do kraja izvede tezu o potpunom izjednačavanju kolektiva (klase) i pojedinca (vođe): „Zar nije krv samog proletarijata – Lenjinova krv? Nisu li radnički mišići – njegovi mišići. Nije li centralna, čvorišna razvodna stanica i glavni strateški štab borbe proletarijata – mozak Lenjina?“ (Кольцов 1923, 22).

Retorički karakter navedenih pitanja bio je očigledan – u njihovoj pozadini bilo je uverenje prema kome se „proletarijat“, kao suvereni subjekt Istorije, konstituiše posredstvom svoja dva lica („hipostaze“): Partije kao avangardne organizacije, te samog Lenjina koji je, kako je to istakao Karl Radek, „kvintesencija ruske radničke revolucije, oličenje njenog kolektivnog uma i njenog smisla“ (cit. prema: Вайскопф 2001, 337). Ostavljajući po strani razmatranje boljševičkog shvatanja koncepta „klase“ i „partije“, tezom o Lenjinu kao „oličenju“ klase („Lenjin – to smo svi mi“) otvaraju se dva međusobno povezana problema. Prvi se sastojao u tome što su boljševici, nasuprot pomenutoj marksističko-doktrinarnoj tradiciji redukovanja značaja uloge individue u istoriji, istorijskim okolnostima bili podstaknuti da „šire veru“ u posebni status svoga vođe. U industrijski nerazvijenoj Rusiji njegova ličnost nije mogla biti svedena na puki „izraz“ *empirijski* postojeće radničke klase već je naglašavana njegova uloga „demijurga“ Oktobarske revolucije koja je, kako je to još Gramši isticao, izvedena *protivno učenju* izloženom u Marksovom *Kapitalu*. Rečju, upravo je društvena slabost klase morala biti kompenzovana snagom organizacije (partije) i genijalnošću Lenjina kao njenog tvorca i vođe: „Snaga genija proporcionalna je veličini istorijskih zadataka koji stoje pred njegovom klasom“ (Преображенский 1924, 145). Stoga, nezavisno od skromnosti kao lične osobine čoveka

⁴ „Razvijeni Lenjinov kult bio je organizovani sistem rituala i simbola čija je zajednička funkcija bila da kod učesnika kulta i posmatrača izazovu osećanje poštovanja neophodnog za stvaranje emocionalne veze između stanovništva i partije koju je Lenjin oličavao“ (Tumarkin 1997, 2–3).

⁵ Opširnije o tome u: Вайскопф 2001, 336–366. Status očinske figure najjasnije je formulisao Trocki u nekrologu Lenjinu: „I eto, nema više Iljiča. Partija je ostala *siroče*, radnička klasa je ostala *siroče*. Upravo se to osećanje rađa nakon vesti o smrti učitelja, vođe“ (Троцкий 1924).

koji se zvao „Vladimir Iljič“, politička i socijalna konsolidacija novog post-revolucionarnog poretka zahtevala je pretvaranje „Lenjina“ u genija i proroka.⁶ Ako je „Vladimir Iljič Uljanov“ u individualno-biografskom smislu bio izdanak konkretne porodice, društveno-istorijskih okolnosti, intelektualnog sazrevanja, emocionalnog razvoja, itd, onda je on kao „Lenjin“ bio shvatljiv samo kao „gost iz budućnosti“: „Besprekorni borac za svetsku pravičnost, čovek iz budućnosti, predstavnik budućeg sveta koji je poslat u našu mučeničku epohu ugnjetavanja i ropstva – to je zvanje koje Lenjinu, u njegovoj pedeset i četvrtoj godini života, kategorički priznaje celo čovečanstvo“ (Кольцов 1923, 31).

Već početkom iduće godine, Lenjinova smrt je sovjetsku vlast suočila s imperativom ponovnog uspostavljanja narušenog jedinstva pomenutog „trojstva“ (klasa–partija–vođa). U rešavanju tog problema pretendenti na ulogu novog vođe poslužili su se originalnom strategijom – izgradnjom mauzoleja u kome je, pogledu stanovništva, izloženo mumificirano Lenjinovo telo kao svedočanstvo njegove besmrtnosti. Odbijanjem priznanja da je središnje „mesto vlasti“ sada prazno,⁷ borba sukobljenih frakcija za Lenjinovo nasleđe pretvorena je u interpretativni spor o pravom značenju vođinog učenja: „Tokom celokupne istorije Sovjetskog Saveza, Lenjin je bio glavni legitimizujući označitelj sovjetske ideologije koji je zauzimao *spoljašnju poziciju* u odnosu na ideološki diskurs. Drugim rečima, postulat o istinitosti i nespornosti njegovih ideja bio je polazna tačka svih ideoloških iskaza i u njima se on nije mogao dovoditi u sumnju“ (Юрчак 2007).

U ovom radu se neću baviti pomenutim procesom kodifikacije „lenjinizma“ i ulogom koju je kult Lenjina imao u staljinističkoj konsolidaciji sovjetskog režima. Takođe, ovde neće biti reči o problemu nastanka, značenja i smisla izlaganja Lenjinovog „netruležnog tela“ o kome se, po mom mišljenju, produktivno može pristupiti polazeći od Kantorovičeve analize srednjovekovnog učenja o „dva kraljeva tela“. Iako je po svom tematskom obimu predmet ovog rada znatno uži, on se ipak neposredno odnosi na tumačenje fenomena (zlo)upotrebe Lenjinovog tela u nastanku kulta „vođe svetskog proletarijata“. Ograničen na interpretaciju pokušaja da se naučnom analizom Lenjinovog mozga osigura „materijalistički dokaz njegove genijalnosti“, ovaj rad predstavlja prilog razumevanju nastanka

⁶ „Po prirodi stvari i uvek, očigledno je da kada se na razmeđi dve epohe rodi čovek čiji mozak i srce ovaploćuju sve najbolje i najprogressivnije u čitavom čovečanstvu, u njegovoj progressivnoj klasi (u ovom slučaju – radničkoj klasi), onda takav čovek i *kada sam to ne primećuje*, prirodno i jednostavno formuliše proročanstva, a iznenađeni ljudi posmatraju i uviđaju kako se, malo po malo, ispunjava sve što je on predvideo“ (Зиновьев, 1924).

⁷ Govoreći o Lenjinovoj besmrtnosti jedan od delegata na Lenjinovoj komemoraciji, seljak iz unutrašnjosti, tvrdio je da će vođa iz groba nastaviti da rukovodi zemljom (vid. Tumarkin 1997, 156)

„političke teologije“ jednog političkog sistema koji je svoju genealogiju zasni-
vao na tradiciji prosvetećenosti, tj. na sopstvenoj naučnosti.

Lenjinova bolest i smrt

Bar za najbliži krug partijskih saradnika, Lenjinova smrt 21. januara 1924. godine nije bila iznenadna – od pojave prvih simptoma (snažnih glavobolja i vrtoglavica praćenih kraćim gubitkom svesti) sredinom 1921. godine, njegova bolest je, s kratkim periodima remisije, bivala sve teža.⁸ U poslednjem javnom nastupu na plenarnom zasedanju Moskovskog saveta 20. novembra 1922. godine, Lenjin je priznao da je „počevši od decembra (prošle godine – M. S.) na dugi period izgubio radnu sposobnost“ (Ленин 1922, 300), ali je sovjetska javnost o stanju njegovog zdravlja zvanično obavještena tek nakon teškog moždanog udara koji ga je 9. maja 1923. godine lišio sposobnosti govora i paralisao mu desnu stranu tela. Šturi zdravstveni bilteni u ondašnjoj štampi bili su praćeni optimističkim prognozama o brzom povratku Lenjina političkim i državnim dužnostima, a njegova duga odsutnost iz Kremlja objašnjavana je željom rukovodstva Partije da se on u potpunosti oporavi.⁹ Lekari, članovi konzilijuma sastavljenog od vodećih nemačkih i ruskih stručnjaka, podnosili su Politbirou izveštaje o stanju pacijenta koji nisu davali povoda za takav optimizam – njihove prognoze bile su veoma uzdržane, a ni sama dijagnoza bolesti nije bila jasno formulisana:

„Uprkos tome, tokom leta i jeseni 1923. godine na stranicama 'Pravde' povremeno su objavljivana lažna saopštenja o Lenjinovom ozdravljenju i njegovom brzom povratku za kormilo vlasti. Ta saopštenja su predstavljala reakciju vodećih partijskih rukovodilaca na pitanja u kojima je izražavana zabrinutost zbog zdravlja vođe. Llačni optimizam oni su potkrepljivali različitim svedočanstvima o stanju njegovog zdravlja: jednom su tvrdili da su mu lekari dozvolili da čita novine, drugi put da mu je čak dozvoljeno da piše, te da on već sasvim tečno govori“ (Эннкер 2010, 73).

⁸ Prema prof. Osipovu koji je lećio Lenjina: „Tok njegove bolesti može biti podeljen na tri perioda. Poćetak prvog je mart 1922. godine; drugog – decembra iste godine, a trećeg – marta 1923. Ovo deljenje bolesti na tri perioda ukazuje da ona nije tekla kontinuiranim tokom, već da se njen razvoj odvijao neravnomerno, sa periodima tokom kojih se bolesnik oporavljao i relativno se bolje osećao, da bi se zatim bolest pogoršavala, razvijala i napredovala“ (Осипов 1925).

⁹ Ministar (Narodni komesar) zdravlja Semaško je 20. oktobra 1923. godine uveravao javnost da je Lenjinovo zdravstveno stanje sve bolje: „Zdravlje druga Lenjina se sistematski, svakim danom poboljšava... Ilić se šalio, interesuje se za javne poslove osećajući da će uskoro uzeti neposredno ućešće u njima... *On je željan posla, ali mi ga od toga moramo odgovarati jer osećamo odgovornost za njegovo zdravlje ne samo pred ruskim, već i pred svetskim proletarijatom*“ (cit. prema: Петренко 1991, 149).

Samo malobrojni Lenjinovi poznanici, kojima je bilo dozvoljeno da ga posete na imanju van Moskve gde je u izolaciji proveo poslednje mesece života, mogli su videti nepokretnog „vođu svetske revolucije“ u invalidskim kolicima, lišenog sposobnosti čitanja i pisanja, kao i mogućnosti verbalne komunikacije s okruženjem. Da su svesni težine Lenjinovog zdravstvenog stanja i da ni sami ne veruju u mogućnost njegovog oporavka, članovi Politbiroa posredno su potvrđivali uvođenjem u javni diskurs koncepta „lenjinizma“, kao i oficijelnim početkom Lenjinove „muzeifikacije“. Izveštaje o aktivnostima „vođe svetskog proletarijata“ zamenilo je isticanje značaja njegovog učenja kao „stvaralačke razrade i primene marksističke doktrine“, kao i odluka da se pristupi sistematičnom sakupljanju njegovih tekstova koji će ubuduće predstavljati obavezujući kanon političkog mišljenja i osnovno rukovodstvo za delovanje: „Počevši od 1923. godine, vodeći partijski propagandisti počeli su naglašavati nužnost partijske zakletve na vernost *’lenjinizmu’*... U vreme kada je Lenjin postao objekt obožavanja i slavljenja, on više fizički nije bio u mogućnosti da ostvaruje svoju vlast“ (Эннкер 2011, 75; 31). Zvanični predlog o osnivanju Instituta Lenjina formulisan je već tokom njegovog života (aprila 1923. godine), a proces prikupljanja dokumentacije, rukopisa, fotografija, pisama i svih materijala vezanih za njegov život i rad počeo je paralelno s upornim objavljivanjem najava o Lenjinovom uspešnom zdravstvenom oporavku.¹⁰ U tom pogledu, odluka o formiranju muzeja u okviru Instituta svedočila je da vrh Partije još živog Lenjina već tretira kao prošlost oko čije „ispravne interpretacije“ će sukobljene frakcije voditi žestoke sporove u borbi za „lenjinsko nasleđe“. Čini se da je i sam Lenjin, u trenucima kratkoročnih poboljšanja zdravstvenog stanja (posle drugog udara u decembru 1922, do trećeg u martu 1923. godine), bio svestan da ga najbliži partijski saradnici polako pretvaraju u muzejski eksponat – diktirajući Nadeždi Krupskoj svoj „testament“ (*Pismo kongresu*), nije kritikovao samo Staljina, već i sve ostale potencijalne „naslednike“. Uprkos teškom zdravstvenom stanju, on je u ovom Pismu „manifestovao neukrotivu volju ka političkoj dominaciji i vlasti, volju koja je bila glavna osobina njegove ličnosti“ (Khlevniuk 2015,

---

¹⁰ Prema Nini Tumarkin, termin „lenjinizam“ uveden je u opticaj 3. januara 1923. godine u članku Vladimira Sorina koji je rukovodio odeljenjem agitacije u Moskovskom komitetu partije. U članku objavljenom u „Pravdi“, ovaj autor je istakao da „marksizam pre Lenjina nije bio pravi marksizam“, te da se Lenjinova dela moraju ozbiljno („s olovkom u ruci“) proučavati kako bi se „propagirao lenjinizam“, kao praktična primena marksističkog učenja u savremenim društveno-istorijskim uslovima. Takođe, on je predložio da se, nezavisno od već postojećeg Instituta Marksa i Engelsa, osnuje poseban Institut Lenjina koji bi se bavio izdavanjem njegovih dela i sakupljanjem svih materijala o njemu. Taj predlog je ozvaničen aprila 1923. godine, a tokom leta je početo prikupljanje materijala, iako je Institut zvanično otvoren posle Lenjinove smrti, 31. maja 1924. godine (vid. Tumarkin 1997, 120–126)

74). Ipak, ta „Lenjinova poslednja bitka“ (Lewin 2007) okončana je njegovim porazom – konačnim trijumfom fizičke smrti otvoren je put simboličkoj („metafizičkoj“) instrumentalizaciji njegovog tela.

U noći 21/22. januara vajar Sergej Merkuriov doveden je u daču pokojnika da izradi njegovu posmrtnu masku – uzbuđen, videvši o kome je reč, vajar je za puls u svojim prstima pomislio da su otkucaji Lenjinovih karotida (Меркуров 2012, 160–162). Bogatog prethodnog iskustva u izradi posmrtnih maski, Merkuriov je uspešno završio svoj posao – otisak Lenjinovog lica koji je napravio poslužiće kasnije za masovnu reprodukciju i kao model za bezbrojne biste i spomenike dignute u čast Lenjina širom Sovjetskog Saveza.¹¹ Posle vajara, Lenjinovo telo preuzeli su patolozi – tim od osam Lenjinovih lekara, kojima je pridružen tadašnji najugledniji ruski patolog Abrikosov (Абрикосов), uz učešće nemačkog neurologa Ferstera (Fërster) i prisustvo ministra zdravlja Semaška (Семашко, 1874–1949), obavio je 22. januara autopsiju pokojnikovog tela. Zvanično „Saopštenje o bolesti i smrti V. I. Lenjina“ objavljeno je u „Pravdi“ 24. januara – na osnovu nalaza patološko-anatomske autopsije, zaključeno je da je Lenjin bolovao od teškog oblika arterioskleroze koja je izazvala trajne promene u moždanom tkivu, te da je neposredni uzrok njegove smrti bio masivan izliv krvi u mozak (vid. u: Пелевин 1924, 133–134).¹² S obzirom na to da su identifikovane i opisane promene krvnih sudova bile netipične za dob pokojnika,¹³ lekari su bili svesni da se u domaćoj i svetskoj javnosti opravdano može postaviti pitanje o tome „zašto i kako se kod čoveka od 53 godine koji je živeo umerenim životom, nije pio ni pušio, razvio takav degenerativni proces?“ (Осипов 1925). Sumnje u dijagnozu i nalaze autopsije dodatno su bile podsticane činjenicom da je tok

---

¹¹ Merkuriov je 1910. godine uradio Tolstojevu posmrtnu masku, a do kraja života (1952) napravio je otiske lica preko stotinu slavnih pokojnika. Prvih dvadeset kopija Lenjinove maske je 1924. godine uradio za vodeće partijske rukovodioce, a Staljin je svoj primerak u staklenoj kutiji držao izložen u svom kabinetu. Opširnije o tradiciji izrade posmrtnih maski u Rusiji videti u: Neumeyer 2015.

¹² Osim arterioskleroze koja je snažno deformisala arterije velikog mozga i silaznu aortu, hipertrofije desne srčane komore i višestrukih promena tkiva leve hemisfere mozga (*encephalomalacia*), patološki nalaz je sadržavao i opis promena na kosti i mekim tkivima (*callus*) levog ramena – posledica atentata koji je 1918. izvršila F. Kaplan. Popularne verzije o uticaju atentata („otrovanih metaka“) na Lenjinovu smrt nemaju nikakvu drugu osnovu osim ovog uzgrednog pominjanja tragova ranjavanja u patološko-anatomskom nalazu.

¹³ Prema opisu Semaška: „Glavna arterija koja hrani krvlju skoro $\frac{3}{4}$ mozga – 'unutrašnja karotidna arterija' (*art. carotis interna*) – bila je u samom ulasku u lobanju tako otvrdla da su njeni zidovi u značajnoj meri zatvarali protok krvi, a na nekim mestima je bila toliko kalcifikovana da je pinceta udarala po njima kao po kosti“ (Семашко 1924).

Lenjinove bolesti ličio na „progresivnu paralizu“ koja, po brojnim simptomima, karakteriše zapušteni (tercijalni) stadijum sifilisa (*neurosyphilis* ili *endarteritis luetica*). Mogućnost širenja glasina o takvoj prirodi bolesti bila je zasnovana na činjenici da su tokom lečenja bar dvojica nemačkih članova lekarskog konzilijuma (prof. Strümpell i prof. Henschen)¹⁴ bili skloni da etiologiju Lenjinovog stanja traže u veneričnom oboljenju stečenom u emigrantskoj mladosti pacijenta, te su savetovali primenu terapije koja je tada široko korišćena u lečenju sifilisa. Istina, standardni test (*Wassermann test*) Lenjinove cerebrospinalne tečnosti i krvi bio je negativan, ali današnji zagovornici ove dijagnoze ističu visok procenat njegove nepouzdanosti.¹⁵ Nasuprot njima, drugi lekari su skloniji da, na osnovu dostupnih podataka, okarakterišu Lenjinovu bolest kao oblik demencije uslovljene višestrukim moždanim udarima – *multi-infarct dementia* (Kreutzberg et al. 1992, 363).

Nezavisno od (ne)mogućnosti naknadnog utvrđivanja tačne dijagnoze, jasno je da bi već samo pominjanje sifilisa vodilo socijalnoj i političkoj stigmatizaciji ne samo Lenjina, već i komunističkog pokreta koji je on predvodio, te je sasvim razumljivo uporno nastojanje sovjetskog političkog vrha da takvu dijagnozu odbaci kao zlonamernu i politički motivisanu „glasini“. Stoga je Komesar narodnog zdravlja isticao da je upravo objavljivanjem protokola autopsije sa dijagnozom arterioskleroze „stavljena tačka na sve pretpostavke (pa, i glasine) koje su, još za života Vladimira Iljiča, u pogledu karaktera njegove bolesti kolale u nas i u inostranstvu“ (Семашко 1924).¹⁶ Ipak, preuranjeni teški oblik skleroze zahtevao je dodatna objašnjenja koja su tražena u dva međusobno komplementarna smera. Prvi, ideološki manje važan, ticao se isticanja uticaja naslednog faktora – Lenjinov otac je takođe umro od moždanog udara u pedeset petoj godini života, kao i njegova majka koja je, istina, doživela sedamdeset godina. Uz nasleđe loših krvnih sudova mozga, dodato je naglašavano njihovo prekomerno „habanje“ (*изнашивание*) izazvano Lenjinovim napornim radom, kao i preživljenim stresovima tokom emigracije, revolucije i rukovođenja sovjetskom državom. Upra-

¹⁴ Prema dnevničkoj belešci prof. Henšena: “Pacijent boluje od višestrukog arteriosklerotičnog smekšavanja mozga (*encephalomalacia*) za koga su nemački lekari, više ili manje ubeđeni, da je u pitanju cerebralni sifilis, te preporučuju anti-luetičku terapiju“. Drugi lekar, prof. Štrimpel je postavio dijagnozu sifilis aorte (*endarteritis luetica*), te insistirao na odgovarajućoj terapiji (cit. prema: Klatzo 2002, 29).

¹⁵ „Cerebralno-spinalna tečnost (CSF) je bila normalna i Vasermnanov test je bio negativan, ali u slučajevima tercijalnog sifilisa taj test na uzorku CSF je lažno negativan u 34–90% slučajeva, dok je test krvi takav u 5% slučajeva“ (Lerner et al. 2004, 374).

¹⁶ Da su takve glasine bile raširene indirektno je potvrdio Zinovjev u svom govoru na zasedanju Lenjingradskog saveta: „Drugovi, vama su svakako poznate sve one glupe izmišljotine koje su naši protivnici pustili u opticaj kako bi 'objasnili' uzrok bolesti Iljiča. Sada su najistaknutiji predstavnici nauke potpuno razrušili takve glasine – od njih nije ostao ni kamen na kamenu!“ (Зиновьев 1924).

vo je ovaj, pored nasleđa, drugi identifikovani uzročnik Lenjinovog stanja bio ideološki važan činilac u stvaranju predstave o neumornom, genijalnom vođi proleterijata koji je sopstveno zdravlje žrtvovao za „stvar revolucije“. Njegova skleroza je, kako se tvrdilo, bila *Abnutzungssklerose* – posledica prekomernog „trošenja“ organizma:

„Najvažniju ulogu nisu igrali nasledni, već 'stečeni' uzroci – skleroza je više od svega pogodila mozak, tj. onaj organ koji je tokom života Vladimir Iljič najintenzivnije koristio. Bolest obično pogađa 'najranjivije mesto' (*locus minoris resistentiae*), a takvo 'ranjivo' mesto je u Vladimira Iljiča bio veliki mozak – on je bio u stalnom napornom radu, sistematski je bio izložen preteranom 'trošenju' i sva uzbuđenja 'udarala' su, pre svega, na njega“ (Семашко 1924).

Tačnije, kako je objašnjavajući mehanizam nastanka anatomskih promena Lenjinovog mozga to istakao jedan drugi ruski neurolog, istinsko „ranjivo mesto“ bili su krvni sudovi kao „pomoćni organi“ misaone aktivnosti, a ne sam centralni organ:

„Iako je mozak titanski radio, nije se umorio, izdržao je – oslabili su krvni sudovi, njihovo vezivno tkivo, njihovo obnavljanje... Moždano tkivo nije se istrošilo, već su se pre vremena istrošili krvni sudovi ... Nesavršena telesna školjka nije izdržala duhovno naprezanje. Mozak je bio pobednik, ali pomoćno, sporedno vezivno tkivo u njemu pokazalo se nepostojanim – otuda lipidne promene, skleroza, kalcifikacija, krstost, suženje krvnih sudova, te smekšavanje moždanog tkiva i izliv krvi u mozak“ (Мельников-Разведенков 1924).

Institut za istraživanje mozga: ćelijska arhitektura genijalnosti

Ostavljajući po strani debate o dijagnozi i gotovo sholastičku raspravu o definisanju „ranjivog mesta“, za razumevanje posthumnog statusa Lenjina u sovjetskoj „političkoj teologiji“ – pored pogrebnog rituala, odluke o balsamovanju, izgradnji Mauzoleja i izlaganju tela u njemu – zanimljivo je praćenje dalje sudbine njegovog mozga. Naime, neposredno posle izvršene autopsije u Institut Lenjina dopremljena je posuda koja je sadržavala mozak, srce i metak izvađen iz pokojnikovog tela.¹⁷ Tako je Institut – osnovan prevashodno radi izdavanja Lenjinovih *Sabranih dela* i sakupljanja različite dokumentacije o njegovom životu i radu – dobio dva

---

¹⁷ Sačuvana je potvrda: „Ja, niže potpisani Arosev, za Institut V. I. Lenjina preuzeo sam od druga Beljenkovog 24. januara u 18h i 25 minuta uveče staklenu posudu sa mozgom, srcem Iljiča, kao i metkom izvađenim iz njegovog tela. Obavezujem se da ću primljeno čuvati u Institutu V. I. Lenjina i lično odgovarati za njihovu celovitost i bezbednost“ (Спивак 2010, 14). Аросев (Александр Аросев, 1890–1938) bio je

organa koja su, oličavajući voljne i intelektualne sposobnosti bivšeg „vlasnika“, imali nesumnjivu simboličku vrednost. Takav običaj čuvanja organa „velikih ljudi“ bio je relativno raširen, ali nije praktikovano njihovo javno izlaganje u muzejskim postavkama. Iako je u okviru Instituta bio osnovan muzej, Lenjinov mozak nije bio dopremljen kao budući eksponat. On je trebalo da posluži drugoj, važnijoj svrsi – naučnom istraživanju od koga je očekivano ne samo da potvrdi Lenjinovu genijalnost, već i da jasno identifikuje njenu „materijalističku osnovu“. Rečju, polazeći od opšteg filozofskog uverenja da „biće određuje svest“, boljševici su bili uvereni da se Lenjinove teorijske i političko-praktične sposobnosti mogu dovesti u korelaciju s materijalnim (strukturnim i fizičkim) karakteristikama njegovog mozga, te da je neurološko-anatomskim istraživanjima moguće odgonetnuti „tajnu“ njegove svetsko-istorijske veličine i izuzetnosti. Sličan pristup u objašnjenju mentalnih sposobnosti nisu delili samo zagovornici „dijalektičkog materijalizma“ u Sovjetskom Savezu, već i mnogi naučnici u Evropi koji su se bavili istraživanjima anatomije mozga intelektualno obdarenih ljudi.¹⁸ Istina, u pitanju su najčešće bili mozgovi naučnika (među poslednjim, Ajnštajnov), kao i velikih umetnika, a ne istaknutih političkih ličnosti. Ali, za boljševike Lenjin je bio mnogo više od pukog „političara“: „Interes za izučavanje njegovog mozga raste ako se ima na umu da je to mozak genijalnog čoveka... čiji su se voljni impulsi (čelična volja) i genijalne misli rađale, razvijale u velikom mozgu; ... [čovek] čija je konstitucija bila 'celebralna' i čiji je mozak bio izvanredno razvijen“ (Мельников-Разведенков 1924). Genijalnost Lenjina nije dovođena u sumnju, a naučne analize strukture i karakteristika njegovog mozga trebalo je samo da potvrde i „materijalistički objasne“ ovo aksiomatsko polazište.

Opis fizičkih karakteristika mozga je na samom početku čitavog poduhvata stvarao ozbiljan problem – deo moždane mase bio je oštećen bolešću, a veličina i težina mozga nije potvrđivala u XIX veku rašireno uverenje o pozitivnoj korelaciji između obima moždane mase i intelektualnih sposobnosti.¹⁹ Već tokom

---

rukovodilac odeljenja rukopisa Instituta Lenjina, kasnije sovjetski diplomata i žrtva čistki 1938. godine.

¹⁸ „Od druge polovine XIX veka kada su istraživanja anatomije i patologije mozga imala zapažen razvoj i uticaj na neurologiju, proučavanje strukture mozga pojedinaca različitih umeća i intelektualnih sposobnosti smatrano je sredstvom koje bi moglo pružiti putokaz u razumevanju mentalnih fenomena... U vreme istraživanja Lenjinovog mozga proučavanje mozgova intelektualno obdarenih pojedinaca nije bio novi poduhvat. Taj pravac istraživanja počeo je ... u Nemačkoj, gde je Rudolf Vagner (1805–1864) proučavao mozak fizičara i matematičara Karla Fridriha Gausa (1777–1855)“ (Bentivoglio 1998, 291; 294).

¹⁹ Pol Broka (Paul Pierre Broca, 1824 –1880), osnivač francuskog Antropološkog društva, 1861. godine je pisao: „Generalno, mozak je kod odraslih osoba veći nego kod dece, kod muškaraca nego kod žena, kod istaknutih ljudi nego kod onih osrednjeg talenta, kod viših rasa nego kod nižih... Kad su osobe u drugim stvarima jednake, postoji

autopsije ustanovljeno je da težina Lenjinovog mozga iznosi svega 1340 grama, što je bilo malo ispod prosečne težine od 1400 g., pa je rešenje nađeno u snižavanju proseka i isticanju uticaja bolesti na gubitak moždane mase:

„Prosečna težina ljudskog mozga je 1300 –1400 grama, a ako zamislimo zdravi mozak Vladimira Iljiča onda, imajući u vidu njegov sastav, možemo zaključiti da je on bio težak oko 1400 grama, tj. *nešto više* od prosečnog. Zdravi delovi mozga su bili veoma dobro razvijeni, što ukazuje na moćan mozak...“ (Осипов 1925).²⁰

Uverenje o postojanju jasne pozitivne korelacije između inteligencije (kao i stvaralačkog talenta) i veličine mozga u naučnim krugovima je već krajem XIX veka bilo poljuljano nizom istraživanja u kojima je pokazano da teški kriminalci u tom pogledu često nadmašuju ugledne univerzitetske profesore,²¹ a da su u slučaju umetnika razlike u težini mozga – na primer, između Turgenjeva (2012 gr.) i Anatola Fransa (1017 gr.) – veoma velike. Uprkos isticanju važnosti gustine i strukture moždanih vijuga, kao i razvijenosti različitih regija velikog mozga, uverenje o primarnom značaju veličine ostalo je široko rasprostranjeno, pa ga ni argumentacija zagovornika Lenjinove genijalnosti nije mogla zanemariti. Ipak, u razvoju projekta istraživanja Lenjinovog mozga prioritet su imali savremeniji naučni pristupi, pa je odlukom Vlade postojeća laboratorija koja je bila odeljenje „Instituta V. I. Lenjina“ ubrzo (1927. godine) prerasla u zaseban Institut za proučavanje mozga (*Института мозга*). Osnivanje posebne naučne institucije zadužene za istraživanje Lenjinovog mozga zahtevalo je prethodnu obuku istraživača i nabavku odgovarajuće tehničke opreme. Obe ove pretpostavke ostvarene su pomoću „nemačke veze“, tj. uspostavljanjem saradnje sa berlinskim Institutom za istraživanje mozga (*Kaiser Wilhelm Institut für Hirnforschung*) i njegovim direktorom Oskarom Fogtom (Oscar Vogt, 1870–1959) koji je pozvan da rukovodi radom laboratorije i budućeg Instituta u Moskvi.

izvanredan odnos između razvoja inteligencije i zapremine mozga“ (cit. prema: Gould 1996, 115). Broka je bio i jedan od osnivača Društva za uzajamnu autopsiju (*Société d'autopsie mutuelle*) koje je okupljalo lekare-donore sopstvenih posmrtnih ostataka za potrebe naučnih istraživanja.

²⁰ Zinovjev je još više preterivao u opisu fizičkih karakteristika Lenjinovog mozga: „Najbolji nemački profesori su rekli - ‘*Od mozga Vladimira Iljiča koji nije sagoreo u radu ostala je samo četvrtina*’. I moramo se diviti moćnom mozgu druga Lenjina koji je i u takvim uslovima uspeo da sačuva tako mnogo intelektualne snage i da stanje stvari razume mnogo dublje nego čovek zdravog mozga“ (Зиновьев 1924).

²¹ Nemački anatom i biolog Teodor fon Bišof (Theodor von Bischoff, 1807–1882) 1880. godine je objavio studiju o istraživanju mozgova 119 kriminalaca koji su u velikoj većini bili znatno iznad prosečne veličine, kao i veći od mozgova brojnih profesora Univerziteta u Getingenu koje je, pored Gausovog, sistematski proučavao već pomenuti Rudolf Vagner (Opširnije u: Gould 1996, 124–127).

Donoseći odluku o angažovanju Fogta i njegove saradnice i supruge Sesil (Cécile Vogt-Mugnier, 1875–1962), Politbiro je bio rukovođen višestrukim razlozima. Jedan od najvažnijih bio je svakako ugled koji je Fogt stekao u ondašnjim naučnim krugovima svojim inovatorskim radovima o ćelijskoj arhitekturi (*cytoarchitectonic*) ljudskog mozga. Predavanjem koje je u januaru 1923. godine održao na prvom Kongresu sovjetskih neurologa on je ostavio izvanredan utisak na svoje moskovske kolege (vid. Richter 2007, 138). Od brojnih Fogtovih istraživačkih interesovanja, posebnu pažnju šire javnosti privlačili su njegovi radovi o „ćelijskoj arhitektonici elitnih mozgova“:

„Njegova pretpostavka o direktnoj vezi između funkcije i strukture mozga implicirala je da se visoki intelektualni kvaliteti ljudi moraju odraziti u strukturnim karakteristikama posebnih oblasti korteksa pojedinaca. To ga je navodilo da traga za korelacijama između izuzetnih intelektualnih kvaliteta pojedinaca i citoarhitektonskih karakteristika pojedinih oblasti njihovog mozga. Ove korelacije su takođe mogle biti proučavane potragom za opštim citoarhitektonskim razlikama koje bi se identifikovale poređenjem mozgova intelektualne elite sa mozgovima mentalno ograničenih ili psihotičnih ljudi“ (Klatzo 2002, 23).

Zainteresovani za prvi navedeni pravac Fogtovih istraživanja, članovi Politbiroa su 19. februara 1925. godine nemačkom naučniku i njegovim ruskim kolegama otvoreno postavili pitanje: „Može li istraživanje citoarhitektonike mozga ukazati na materijalnu zasnovanost genijalnosti V. I. Lenjina?“ (Источник 1994, 73). Fogtov pozitivan odgovor rezultovao je njegovim imenovanjem za direktora moskovskog Instituta mozga, kao i odlaskom na obuku u Berlin nekolicine njegovih ruskih saradnika.²² Naravno, osim naučne reputacije Fogt je posedovao „političku podobnost“ za obavljanje odgovornog i politički osetljivog posla u Moskvi – bio je simpatizer nemačke socijaldemokratije i jedan od osnivača berlinskog ogranka „Društva prijatelja SSSR“, blizak prijatelj diplomate i budućeg sovjetskog ministra spoljnih poslova Maksima Litvinova, a njegovo angažovanje preporučila je i Klara Cetkin (Zetkin).

Posle obuke nekoliko sovjetskih neurologa u Berlinu i uvoza potrebne tehničke opreme (mikrotona za rezanje uzoraka mozga debljine 20 mikrona), Fogt i saradnici su, nakon sečenja Lenjinovog mozga na nekoliko „blokova“ i njihovo-

²² „Prema konačnom sporazumu koji je potpisan u Moskvi 22. maja 1925. godine, predviđeno je da će Rusi biti zaduženi za administrativna pitanja, da će preuzeti finansijsku odgovornost za nalaženje zgrade, osiguranje potrebnih kapaciteta i osoblja. Predviđeno je da nekolicini ruskih doktora koje će Fogt izabrati bude omogućeno da provedu izvesno vreme u njegovom institutu u Berlinu kako bi se obučili tehnikama koje se tamo koriste u obradi mozga, kao i da steknu iskustva u istraživanju citoarhitektonike. U redovnim putovanjima između Berlina i Moskve, Fogt je dobijao 1.000\$ za svaki boravak u Moskvi“ (Klatzo 2002, 31).

vog zalivanja u parafin, do kraja 1927. godine napravili preko 30.000 preparata spremnih za mikroskopsko istraživanje. Prve rezultate dvogodišnjeg rada Fogt je saopštio pred vodećim sovjetskim lekarima i političkim zvaničnicima u Institutu za proučavanje mozga 10. novembra 1929. godine.²³ Ukratko, njegov najvažniji nalaz ticao se veličine piramidalnih ćelija u trećem sloju²⁴ Lenjinovog korteksa: „U mnogim oblastima trećeg sloja kore velikog mozga, a naročito u njegovim dubljim delovima, našao sam piramidalne ćelije takve veličine i brojnosti *kakve nikada ranije nisam video*“. Pored toga, kao i u slučaju drugih „elitnih mozgova“ koje je Fogt analizirao, treći sloj Lenjinovog korteksa bio je znatno širi od četvrtog.²⁵ Pošto je smatrao da je veličina piramidalnih neurona u trećem sloju ključna za više intelektualne funkcije, Fogt je zaključio da se Lenjin može smatrati „atletom asocijativnog mišljenja“ (*Assoziationsathleten*) jer upravo „opisani veliki neuroni čine razumljivim Lenjinovu izuzetnu brzinu u shvatanju i razmišljanju, kao i njegov osećaj za realnost“. U zaključku svog referata Fogt je istakao neophodnost daljeg komparativnog istraživanja „arhitektonike“ Lenjinovog mozga i mozgova drugih istaknutih pojedinaca, kao i prosečnih pripadnika različitih etničkih grupa Sovjetskog Saveza. Mnogo godina kasnije, pred svoju smrt, on je u razgovoru s jednim svojim saradnikom (prof. Heinz Schulze) priznao: „Prirodno, snažno sam naglasio moguću vezu velikih neurona trećeg sloja kore velikog mozga sa Lenjinovim asocijativnim sposobnostima da bih zadovoljio očekivanja prisutnog Komesara zdravlja Semaška – od njegovog izveštaja Politbirou zavisila je podrška našem (moskovskom) Institutu“ (Klatzo 2002, 118).

Skromni rezultati istraživanja bili su popularisani u sovjetskoj štampi i publicistici kao naučno zasnovana potvrda da je Lenjinov mozak „nesumnjivo *prototip mozga budućeg natčoveka*“ (vid. Спывак 2010, 18). Ali, pojedini naučnici u Nemačkoj su Fogtovu tezu o direktnoj korelaciji između veličine piramidalnih ćelija trećeg sloja korteksa i izuzetne intelektualne obdarenosti kritikovali ističući slučajeve postojanja istih takvih ćelija u moždanoj kori mentalno

²³ Govor je objavio kao Izveštaj o radu moskovskog Instituta mozga: „Bericht iiber die Arbeiten des Moskauer Staatsinstituts fiir Hirnforschung“, *Journal for Psychologie und Neurologie*, 1929, 40:108–118. Delove referata ovde navodim prema sažetom prevodu referata objavljenom u: Klatzo 2002, 33).

²⁴ Fogt je razlikovao sedam slojeva korteksa koji se po svojoj ćelijskoj strukturi i funkciji međusobno razlikuju.

²⁵ „Činilo se da su Fogtova citoarhitektonska istraživanja otkrivala izvesnu opštu razliku između mozgova veoma inteligentnih pojedinaca, pripadnika ‘elite’ i mozgova kriminalaca i retardiranih osoba. Razlika se zasnivala na opozitnom razvoju trećeg i četvrtog sloja kore korteksa. Jer, dok je treći sloj kod ‘intelektualaca’ upadljiv po gustini i veličini njegovih neurona, četvrti je znatno uzaniji i nerazvijeniji – obrnut odnos je identifikovan u mozgu kriminalaca i mentalno retardiranih pojedinaca“ (Klatzo 2002, 42).

retardiranih pojedinaca.²⁶ Odjeci ovih debata u nemačkoj štampi zabrinuli su sovjetske zvaničnike, pa su oni počeli da dovode u pitanje produžetak saradnje sa Fogtom i njegov ostanak na funkciji direktora moskovskog Instituta.²⁷ Posebnu zabrinutost izazivale su vesti da je Fogt u Berlin odneo jedan preparat Lenjinovog mozga koji je pokazivao tokom svojih predavanja (poredeći ga s isečkom mozga „prostitutke“), kao i to što on u štampi nije odgovarao na „zlobne komentare“ o Lenjinu. U pismu Staljinu od 10. januara 1932. godine Aleksej Stecki (Стецкий, 1896–1938), rukovodilac kulturno-propagandnog odeljenja CK, kritički je referisao o stanju u Institutu i Fogtovom radu: „Profesor Fogt je na osnovu anatomske analize Lenjinovog mozga formulisao *mehanističku teoriju genijalnosti* zasnovanu na postojanju velikog broja i svojevrsnog rasporeda piramidalnih ćelija“. Pismo je završio predlozima: (1) da se Lenjinov mozak preda Mauzoleju (tj. da se praktično odustane od daljih istraživanja – M. S.); (2) „da se prekinu odnosi s prof. Fogtom i da se u Berlin pošalju drugovi koji će od njega preuzeti isečke i dijapozitive Lenjinovog mozga kako bi se okončale mahinacije buržoaskih profesora“ (*Источник* 1994, 78–9).²⁸ Uprkos iskazanoj „ideološkoj budnosti“ Steckog, njegovi predlozi nisu prihvaćeni – Odlukom Politbira od 13. 03. 1932. godine Institut je stavljen pod neposrednu kontrolu Naučnog komiteta Vlade (ЦИК СССР), a Fogt je, iako od 1930. godine nije više dolazio u Moskvu, ipak ostao (nominalni) direktor Instituta, dok su istraživanja nastavljena pod rukovodstvom njegovog zamenika, ruskog neurologa Sarkisova (Саркисов). Dolaskom Hitlera na vlast Fogtov direktorski položaj u berlinskom Institutu bio je ugrožen – 1935. godine on je penzionisan, da bi ubrzo, uz obilatu donatorsku podršku porodice Krup (Krupp), u unutrašnjosti Nemačke (*Neustadt*) osnovao sopstveni, privatni institut (*Institut für Hirnforschung und allgemeine Biologie*). U Fogtovom životu „moskovski intermeco“

²⁶ „Tadašnja zajednica neurologa smatrala je te tvrdnje u naučnom pogledu sumnjivim interpretacijama, a postoje indicije da je kasnije i sam Fogt kajao što se suviše eksponirao u čitavoj toj aferi“ (Kreutzberg et al. 1992, 363).

²⁷ Videti Dopis komesara Vojno-medicinske akademije Lamkina (11. 01. 1928) o stavovima ruskih neurologa koji smatraju da „Fogtova škola danas više ne daje sve ono što se u toj oblasti moglo i trebalo uraditi korišćenjem drugih istraživačkih pristupa“ (*Источник* 1994, 77–78). Staljin je bio upoznat s ovim dopisom.

²⁸ Pol Gregori ključni razlog ovog oštrog napada na Fogta vidi u činjenici da je on bio izvan mogućnosti kontrole sovjetskog vrha: „Fogt je delovao u međunarodnim naučnim okvirima u kojima su debate i kontra-hipoteze dobrodošle, a ne u kontrolisanom okruženju sovjetske nauke. Njegovi nalazi o Lenjinovoj genijalnosti mogli su biti javno osporeni, pa čak i potpuno preokrenuti kontra-argumentom da Lenjinove ‘gigantske piramidalne ćelije’ mogu biti indikator mentalne retardacije. U ‘sovjetskoj nauci’ nije bilo protiv-argumenata, naročito kada je zvanični partijski stav bio da je Lenjin ‘genijalan’“ (Gregory 2008, 33).

(Klatzo) bio je završen, a o svom istraživanju Lenjinovog mozga on više nije pisao i govorio.²⁹

Sovjetski „Panteon mozgova“

Jedan od pravaca budućeg rada Instituta, na koji je Fogt ukazao u svom referatu iz 1928. godine, odnosio se na neophodnost obimnijih komparativnih istraživanja u kojima bi se Lenjinov mozak uporedio s primercima mozgova drugih istaknutih pojedinaca. U prošlosti – kako u Evropi, tako i u carskoj Rusiji – porodice preminulih „velikana“ teško su davale dozvolu da se organi njihovih bližnjih pretvore u objekte naučnih istraživanja. Ipak, mozgovi izvesnog broja istaknutih pojedinaca – pretežno prirodnjaka i lekara, kao i pojedinih umetnika – bili su i pre Oktobarske revolucije analizirani i opisivani u ruskoj naučnoj literaturi.³⁰ Neurolog i psihijatar, akademik Vladimir Behterjev (Бехтерев, 1857–1927) koji je istraživao mozak Mendeljejeva, bio je u Rusiji jedan od najupornijih zagovornika ideje o potrebi sistematskog sakupljanja, čuvanja i proučavanja mozgova istaknutih pojedinaca. Ugledni osnivač i direktor Psiho-neurološkog instituta u Sankt Petersburgu (1907), predložio je 1927. godine osnivanje sovjetskog „Panteona mozgova“³¹ koji bi se razlikovao od pariskog jer bi, pored memorijalne, imao veliku naučnu vrednost:

„Panteon koji bi mogla sagraditi Sovjetska Rusija bi morao biti veoma korisna naučna institucija, a istovremeno i javna institucija dostupna pogledu svih onih koji to žele. On bi bio kolekcija konzerviranih mozgova koji su pripadali talentovanim ljudima bez obzira na oblasti delatnosti kojima su se bavili, a istovremeno bi propagirao materijalistički pogled na razvoj ljudske stvaralačke aktivnosti“ (cit. prema: Спивак 2010, 23).

Pozivajući se na dobrobit nauke (napredak u odgonetanju „tajanstvene sfinge koju nazivamo genijem“), Behterjev je sasvim realistično procenio da se u Sovjetskom Savezu osnovna teškoća u ostvarenju čitavog poduhvata – otpor srodnika – može jednostavno otkloniti dekretom vlasti. Zato je on predložio da

²⁹ Fogtov naučni rad je bio veoma obiman, a u mnogim oblastima neurologije postigao je zapažene rezultate čija procena zahteva specijalističko znanje. Nezavisno od istraživanja Lenjinovog mozga, on danas slovi kao jedan od utemeljivača moderne neurologije.

³⁰ Na primer, mozak tvorca periodičnog sistema elemenata D. I. Mendeljejeva (1834–1907), lekara A. Koževnikova (1836–1902), S. Korsakova (1854–1900), matematičara P. Behmetjeva (1860–1913), kao i kompozitora A. Rubinštajna (1829–1894), pisca Saljtikova-Šcedrina (1826–1889). Vid. u: Капустин (1925); Vein, (2008)

³¹ Бехтерев В.М. „О создании Пантеона в СССР: В порядке обсуждения“, *Известия*, 1927, 19 июня.

se formira jedan poseban državni komiteti koji bi imao ovlašćenja da formuliše kriterijume izbora u Panteon, kao i da naredi preuzimanje organa nakon autopsije istaknutih pokojnika. Prema zamisli Behterjeva, najpogodnije mesto za osnivanje Panteona bi bio njegov Institut, ali formiranje moskovskog Instituta za proučavanje (Lenjinovog) mozga uticalo je da od „dve prestonice“, za sedište „Panteona“, ipak bude određena ona starija.³² Pošto je 24. decembra 1927. godine usled trovanja hranom iznenadno umro u Moskvi, mozak Behterjeva pridružen je Lenjinovom – njegova ideja o „Svesaveznom Panteonu“ ostvarena je u okviru moskovskog Instituta u kome je formirana kolekcija „elitnih mozgova“. Umesto anonimnih beskućnika i kriminalaca, sada su komparativni okvir za istraživanje Lenjinovog mozga činili egzemplari sakupljeni u Panteonu. Vremenom, kolekcija je postajala sve bogatija – mozgovi političara (Kirov, Lunačarski, Kujbišev, Kalinjin, Menžinski, K. Cetkin, N. Krupska, Staljin...), književnika (Majakovski, Bagricki, Bjeli, Gorki, Stanislavski...) i naučnika (Pavlov, Vigotski, Bogdanov, Cijalkovski, Mičurin, Landau, Saharov) sačuvani su u moskovskom Institutu. Istina, oni nisu bili dostupni pogledu posetilaca – u sobi br. 19. oronule zgrade u kojoj je smešten nekadašnji Institut (sada Odeljenje istraživanja mozga 'Naučnog centra neurologije' Ruske akademije medicinskih nauka), njihovi parafinom konzervirani mozgovi danas leže na policama zatvorenog drvenog ormara, zamotani u papir, poput robe u sovjetskim prodavnicama.³³

S obzirom na to da je, istina u nešto izmenjenom obliku, zamisao Behterjeva o sovjetskom Panteonu bila ostvarena, moglo se očekivati da će istraživanja nadahnuti Fogtovom metodologijom tokom tridesetih godina doneti prve ozbiljnije rezultate. Tim pre što su sovjetski istraživači usvojili i drugu Fogtovu sugestiju prema kojoj je u rešavanju problema identifikovanja veze između strukture i funkcija pojedinačnog mozga važno imati uvid u individualno psihološke karakteristike i biografiju njegovog „vlasnika“.³⁴ Stoga je dokumentaciona osnova čitavog istraživanja znatno proširena sakupljenim svedočanstava o ličnim osobinama, temperamentu, navikama i svakodnevnom životu osobe čiji je mozak predmet ćelijsko-arhitektonske analize. Za tu svrhu obavljen je niz

³² Glavni argument ministra zdravlja bio je Lenjinov mozak: „U Institutu za proučavanje mozga nalazi se mozak V. I. Lenjina. Samim tim, suštinski je predodređeno da Panteon bude osnovan u Institutu. Ako bi se on nalazio u Lenjingradu, nužno bi bilo tamo preneti Lenjinov mozak. Transport 30 hiljada preparata bi, samo po sebi, bilo veoma težak posao, povezan sa velikim opasnostima. U Institutu mozak V. I. nalazi se pod stalnom zaštitom OGPU“ (cit. prema Спивак 2010, 43).

³³ Videti dokumentarni tv film «Комната №19»: <https://www.youtube.com/watch?v=H-zUAICzBmE>

³⁴ „Teza o korelaciji specifičnih citoarhitektonskih karakteristika korteksa sa nekim Lenjinovim izuzetnim mentalnim sposobnostima zahtevala bi analizu psihološkog portreta njegovog intelekta, te je Fogt u svom referatu sugerisao da bi to zahtevalo korišćenje specijalnog upitnika sastavljenog u tu svrhu. (Klatzo 2002, 35).

posebno koncipiranih intervjuja s osobama iz neposrednog životnog okruženja onih ličnosti čiji su mozgovi bili predmet analize. Tako je Nadežda Krupska tokom 1935. godine u dva navrata odgovarala na pitanja o različitim osobinama svog muža – njeni odgovori su sačuvani i nedavno objavljeni (vid. Спивак 2010, 52–58). Dostupna sadržina intervjuja zanimljivija je po onome što je u njima ostalo prećutano (npr. skup pitanja iz Upitnika o seksualnosti), kao i po naknadno izvršenim korekcijama odgovora Krupske,³⁵ nego po tome šta je o samom Lenjinu u njemu rečeno. S obzirom na to da je sakralizacija Lenjinovog lika tokom protekle decenije već bila izvedena, to naknadno sakupljanje svedočanstava o njegovom karakternim osobinama nije moglo dati nekakva nova saznanja koja bi bila disonantna u odnosu na već uspostavljeni kanon. Zato su u istorijsko-biografskom pogledu znatno zanimljiviji sačuvani materijali koje su saradnici Instituta prikupili o drugim ličnostima uvrštenim u „Panteon mozgova“ – poput dostupnih intervjuja o životima i osobinama Majakovskog, Bjelog i Bagrickog (vid. u: Спивак 2010, 59–243).

Nakon čitave decenije istraživanja, 27. maja 1936. godine zamenik direktora Instituta Sarkisov dostavio je Politbiuro i Vladi izveštaj o rezultatima proučavanja Lenjinovog mozga. Uz kratki rezime pisan za laike, on je priložio i opširniji tekst (153 stranice) u kome je objašnjen postupak i tok istraživanja, kao i 12 albuma u kojima je sabrano po pedeset fotografija sačinjenih preparata. Zaključak je formulisan na samom početku dopisa, neposredno posle izlaganja kratke istorije institutskog rada:

„Dobijeni rezultati istraživanja mozga V. I. Lenjina daju nam za pravo da govorimo o izuzetno složenoj organizaciji mozga V. I. u pogledu čitavog niza karakteristika koje se tiču kako spoljašnjeg izgleda mozga – moždanih vijuga (*gyri*) i moždanih žlebova (*sulci*), tako i niza osobenih karakteristika koje se tiču njegove suptilne strukture vidljive pomoću mikroskopskog istraživanja“ (Источник 1994, 83).

Takav zaključak zasnivao se na citoarhitektonskom proučavanju Lenjinovog mozga tokom koga je, kao komparativni okvir, analizirano deset hemisfera mozga običnih ljudi i šest hemisfera tri „elitna mozga“ – Majakovskog, Bogdanova i Skvorcova-Stepanova.³⁶ Oslanjajući se na Fogtovo istraživanje veličine

³⁵ Cenzurisanje odgovora Krupske je rukovođeno potrebom da se „empirijski Lenjin“ usaglasi sa već stvorenim predstavom o „Vođi revolucije“: Njegov glas nije bio, kao u odgovoru Krupske, „tenor“, već „bariton“; vid mu je bio odličan (iako je, po Krupskoj, na jedno oko slabije video); iz ankete je izbačeno da je voleo laku literaturu (naglašen je interes ka enciklopedijskim izdanjima), itd. Snažna volja, odlučnost i enormna marljivost, dopunjene su isticanjem emocionalnosti, ljudske nežnosti i samokritičnosti.

³⁶ Aleksandar Bogdanov (Богданов, 1873–1928) bio je filozof i ekonomista koga je Lenjin oštro kritikovao zbog „empirikriticizma“. Po profesiji lekar, poznat

piramidalnih ćelija trećeg sloja i prelaznih granica različitih oblasti korteksa, Sarkisov je tvrdio da je Lenjinov mozak znatno složeniji i razvijeniji ne samo od „običnih“, nego i od sva tri proučavana „elitna mozga“.³⁷ Sličan rezultat dobijen je i makro-morfološkim poređenjem s ostalim mozgovima istaknutih pojedinaca koji su se nalazili u Panteonu – u odnosu na sve njih, Lenjinov mozak izdvajao se kako gustinom moždanih vijuga u prednjem režnju (koji je „zadužen“ za više mentalne funkcije), tako i veličinom tog režnja u odnosu na ukupnu površinu mozga. Rečju, oba istraživačka pristupa potvrđivala su Lenjinovu superiornost koju, prema Sarkisovu, ni teška bolest nije mogla da naruši: „Poređenje vodi zaključku da je mozak V. I. imao tako visok stepen organizacije da je i tokom bolesti, bez obzira na velika oštećenja, ostao na veoma visokom nivou funkcionalnosti“ (Источник 1994, 85).

* * *

U završnom delu pomenutog izveštaja, Sarkisov je ukazao na pravce daljeg razvoja naučnih istraživanja u Institutu koja nisu u bila u neposrednoj vezi s proučavanjem Lenjinovog mozga. Naučni napredak u različitim oblastima neurologije, smatrao je on, omogućiće saradnicima Instituta da se u budućnosti vrata istraživanju mozga zbog koga je ova naučna institucija i osnovana. Ne dovodeći u pitanje uspehe saradnika Instituta koji je tokom decenija menjao organizacionu formu i status, danas možemo tvrditi da ta optimistička očekivanja o budućem napretku u proučavanju Lenjinovog mozga nisu ostvarena. U osnovi, dalje od ponavljanja prvih Fogtovih nalaza nije se otišlo o čemu, između ostalog, svedoči činjenica da detaljniji rezultati istraživanja nikada nisu objavljeni.³⁸ Najnoviji rad o rezultatima istraživanja koji je objavljen u ruskom naučnom časopisu 1993. godine, sudeći na osnovu dostupnog rezima,

je po pokušaju da se zamenom krvi uspori proces starenja – umro je usled posledica eksperimenta sa primanjem krvi. Ivan Skvorcov-Stepanov (Скворцов-Степанов, 1870–1928) bio je partijski rukovodilac, prevodilac Marksa i direktor Instituta Lenjina.

³⁷ Sarkasov je svoje teze numerički ilustrovao: „Tako, na primer, u polju 71 veličina ćelija trećeg sloja dostiže na nekim mestima 56-60 mikrona, a u čitavom tom polju kod Lenjina je srednja vrednost 32,7 mikrona, dok je kod drugih istraženih mozгова 24,3 mikrona (Skvorcov-Stepanov), 27,1 mikrona (Majakovski) i 28,2 mikrona (Bogdanov)“ I u svim drugim kvantifikovanim karakteristikama arhitektonike mozga, Lenjin nadmašuje ostale (vid. Источник 1994, 84-85).

³⁸ Poslednji put kada je u CK KPSS raspravljano o rezultatima istraživanja, 20. oktobra 1969. godine, zaključeno je: „Bez obzira na to što su rezultati citoarhitektonskog istraživanja mozga V. I. Lenjina od velikog naučnog interesa, *treba se uzdržati od njihovog publikovanja*.... Mnoge anatomsko-fiziološke paralele između strukture mozga i nivoa njegove delatnosti ostaju sporne“ (Источник 1994, 87).

u osnovi samo ponavlja glavne nalaze koje je još Sarkisov istakao u svom izveštaju.³⁹

Razloge upadljivo skromnih rezultata dugog naučnog istraživanja možemo tražiti u dva osnovna smera. Prvi bi se ticao heurističke vrednosti polazne Fogtove teorijske „paradigme“ i iz nje izvedene istraživačke metodologije. I bez ekspertskeg poznavanja razvoja savremene neurologije, očigledno je da danas „citoarhitektonski pristup“ pre predstavlja poglavlje istorije neurologije, nego aktuelni istraživački program. Ipak, za laika u oblasti neurologije, značajniji je drugi razlog za svojevrzni „čorsokak“ u koji je zapalo prikazano istraživanje Lenjinovog mozga. On se tiče socijalno-istorijske i političke sfere života, tj. činjenice da je vremenom sama potreba za „materijalističkom potvrdom“ Lenjinove genijalnosti bivala sve manja. Naime, uspešnom konsolidacijom kulta Lenjina drugim sredstvima, kao i pretvaranjem lenjinizma u „obavezujuće učenje i rukovodstvo za akciju“, smanjena je potreba da se na „klizavom terenu“ prirodnonaučnog istraživanja *dokazuje* ono u šta se već dovoljno čvrsto *veruje*. Za potvrdu te vere nije bilo nužno korišćenje komplikovane i laicima nerazumljive nauke poput neurologije – pri ruci su bila i znatno jednostavnija sredstva. Tako je, na primer, čak i Lenjinov stomatolog mogao dati svoj „naučni“ doprinos toj popularnoj „karakterologiji“: „Sećajući se zuba V. I. Lenjina, pomislio sam – ne može li se o karakteru čoveka suditi na osnovu njegovih zuba?... I ako posebno govorimo o Lenjinovim zubima, onda možemo reći da su oni bili jaki po svojoj konstrukciji, žute boje (po Ašovoj paleti – F5), generalno pravilni po obliku, rasporedu i ugrizu. Gornji prednji zubi su bili široki (širina donje ivice prednjih zuba bila je gotovo jednaka dužini njihove krunice), sa jako razvijenim zagrižajnom ivicom usmerenom unutra (ka nepcu). *Nesumnjivo, njegovi zubi su savršeno bili u skladu s opštim utiskom o iskrenosti, čvrstini i snazi njegovog karaktera*“ (cit. prema: Петренко 1990, 182).

Literatura

- Bentivoglio, Marina 1998. Cortical structure and mental skills: Oskar Vogt and the legacy of Lenin's brain. *Brain Research Bulletin* 47 (4): 291–296.
- Bonch-Bruevich, V. 1969. *Vospominanija o Lenine*. Moskva: Nauka (2. dopolnennoe izd.).
- Bonnell, Victoria. 1997. *Iconography of Power: Soviet political posters under Lenin and Stalin*. Barkley: California University Press.
- Gill, Graeme. 1980. The Soviet Leader Cult: Reflections on the Structure of Leadership in the Soviet Union. *British Journal of Political Science* 10 (2): 167–186.
- Gor'kij, M. 1920. Vladimir Il'ich Lenin. *Kommunisticheskij Internacional* 11. Moskva. (Dostupno na: <http://gkaf.nsu.ru/mindolin/voice/gorklen.html>).

³⁹ Адрианов О. С., Боголепова И. Н., Блинков С. М., Кукуев Л. А. „Исследование мозга В. И. Ленина“, *Успехи физиологических наук*, Москва: РАН, 1993. 24 (3): 40–52. Dostupan mi je bio samo engleski rezime ovog rada.

- Gould, Stepen Jay. 1996. *The Mismeasure of Man* (revised and expanded edition). New York: W. W. Norton & Com.
- Gregory, Paul. 2008. *Lenin's Brain and other Tale from the Secret Soviet Archives*. Stanford: Hoover Press.
- Gusljarov, E. N. 2004. *Lenin v zhizni. Sistematizirovannyj svod vospominanij sovremennikov, dokumentov jepohi, versij istorikov*. Moskva: OLMA-PRESS. (Dostupno na: http://militera.lib.ru/bio/guslyarov_en02/index.html).
- Istochnik 1994. Material'no obosnovat' Genial'nost' Lenina (Dokumenty). Istochnik 1: 72–88.
- Jenker, B. 2011. *Formirovanie kul'ta Lenina v Sovetskom Sojuze*. Moskva: ROSSPJeN (prev. s nem. A. G. Gadzhikurbanova).
- Jurchak, A. 2007. Esli by Lenin byl zhiv, on by znal, chto delat'. *Novoe Literaturnoe Obozrenie* 83. (Dostupno na: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/83/ur13.html>).
- Kapustin, A. 1925. O mozge uchenyh v svjazi s problemoj vzaimootnoshenija mezhdu velichinoj mozga i odarennost'ju. (Dostupno na: <http://pathographia.narod.ru/new/t2v2/part3.htm>).
- Khlevniuk, Oleg. 2015. *Stalin: New Biography of a Dictator*. New Haven: Yale University Press (Translated by N. Seligman-Favorov).
- Klatzo, Igor. 2002. *Cécile and Oskar Vogt: The Visionaries of Modern Neuroscience*. Wien, New York: Springer Verlag.
- Kol'cov, M. 1923. Chelovek iz budushhego. *Izbrannoe* 1985: 21–31. Moskva: Izdatel'stvo „Pravda“.
- Kreutzberg et al. 1992. Oskar and Cecile Vogt, Lenin's Brain and the Bumble-Bees of the Black Forest. *Brain Pathology* 2: 363–371.
- Lenin, V. I. 1922. Rech' na plenum Moskovskogo Soveta. Polnoe sobranie sochinenij 45: 300–309. (Dostupno na: <http://leninism.su/works/84-tom-45/527-rech-na-plenum-45.html>).
- Lerner et al. 2004. The enigma of Lenin's (1870–1924) malady. *European Journal of Neurology* 11: 371–376.
- Lewin, Moshe. 2007. *Lenin's Last Struggle*. An Arbor: Michigan University Press (Translated by A. Sheridan Smith).
- Mel'nikov-Razvedenkov, N. 1924. „O mehanizme proishozhdenija anatomicheskikh izmenenij mozga V. I. Lenina“. *U velikoj mogily*, 581–582. Moskva. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/912-o-mexanizme-proisxozhdeniya-anatomicheskix-izmenenij-mozga-v-i-lenina.html>).
- Merkurov, S. D. 2012. *Vospominanija. Pis'ma. Stat'i. Zametki. Suzhdenija sovremennikov*. Izdatel'stvo: Kremlin Multimedia.
- Neumeyer, Jo. 2015. 'The Final Struggle': The Art of the Soviet Death Mask. *Berkeley Program in East European and Eurasian Studies Working Paper Series*. (Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/6gc654pr>).
- Osipov, V. 1925. Bolezn' i smert' Vladimira Il'icha Ul'janova-Lenina. *Nasha iskra* 1 (13): 9–23. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/910-bolezn-i-smert-vladimira-ilicha-ulyanova-lenina.html>).
- Pelevin Ju. 1924. U velikoj mogily. Moskva: Krasnaja zvezda.

- Petrenko, N. 1990. Lenin v Gorkah – bolezni i smert' (Istochnikovedcheskie zametki). *Minuvshee: Istoricheskij al'manah* 2: 143–287. Moskva: Progress, Feniks.
- Preobrazhenskij E. 1924. Lenin – genij rabocheho klassa (Sociologicheskij ocherk). *Krasnaja nov'1*: 144–161.
- Richter, Joche. 2007. Pantheon of Brains: The Moscow Brain Research Institute 1925–1936. *Journal of the History of the Neurosciences: Basic and Clinical Perspectives* 16 (1–2): 138–149.
- Semashko, N. 1924. „Chto dalo vskrytie tela V. I. Lenina“. *Vozhd' zheleznoj kogorty. Pamyati Il'icha-Lenina. Vospominanija, stat'i, stihotvorenija*. Moskva; Rostov-na-Donu. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/911-chto-dalo-vskrytie-tela-v-i-lenina.html>).
- Spivak, M. 2010. *Mozg otprav'te po adresu...* Moskva: Corpus.
- Trockij L. 1924. Lenina net. *Pravda*, 24. janvarja. (Dostupno na: <http://agitclub.ru/hist/sov1/lenin04.htm>).
- Tumarkin, Nina. 1997. *Lenin lives! The Lenin cult in Soviet Russia*. Harvard: Harvard University Press (Enlarged edition).
- Vajskopf, M. 2001. „Krasnyj chudotvorec: Lenin v evrejskoj i hristianskoj tradicii“. U *Koncept chuda v slavjanskoj i evrejskoj kul'turnoj tradicii*, (Sbornik statej), 336 – 366. Moskva: “Sjefer”.
- Vein, Alla. 2008. Famous Russian Brains: Historical Attempts to Understand Intelligence. *Brain* 131: 583–590.
- Zinov'ev, G. 1924. V. I. Lenin – genij, uchitel', vozhd' i chelovek. Rech' na zasedanii Leningradskogo Soveta, 7 fevralja 1924. (Dostupno na: <http://leninism.su/biography/4329-v-i-lenin-genij-uchitel-vozhd-i-chelovek.html>).

* * *

- Бонч-Бруевич, В. 1969. *Воспоминания о Ленине*. Москва: Наука (2. дополненное изд.).
- Вайскопф, М. 2001. „Красный чудотворец: Ленин в еврейской и христианской традиции“. U *Koncept chuda v slavjanskoj i evrejskoj kul'turnoj tradicii*, (Сборник статей), 336 – 366. Москва: «Сэфер».
- Горький, М. 1920. Владимир Ильич Ленин. *Коммунистический Интернационал* 11 Moskva. (Dostupno na: <http://gkaf.nsu.ru/mindolin/voice/gorklen.html>).
- Гуляров Е. Н. 2004. Ленин в жизни. Систематизированный свод воспоминаний современников, документов эпохи, версий историков. Москва: ОЛМА-ПРЕСС. (Dostupno na: http://militera.lib.ru/bio/guslyarov_en02/index.html).
- Зиновьев, Г. 1924. *В. И. Ленин – гений, учитель, вождь и человек*. Речь на заседании Ленинградского Совета, 7 февраля 1924. (Dostupno na: <http://leninism.su/biography/4329-v-i-lenin-genij-uchitel-vozhd-i-chelovek.html>).
- Источник 1994. Материально обосновать Гениальность Ленина (Документы). *Источник* 1: 72–88.
- Капустин, А. 1925. О мозге ученых в связи с проблемой взаимоотношения между величиной мозга и одаренностью. (Dostupno na: <http://pathographia.narod.ru/new/t2v2/part3.htm>).

- Кольцов, М. 1923. Человек из будущего. *Избранное* 1985: 21–31. Москва: Издательство „Правда“.
- Ленин, В. И. 1922. Речь на пленуме Московского Совета. *Полное собрание сочинений* 45: 300–309. (Dostupno na: <http://leninism.su/works/84-tom-45/527-rech-na-plenum-45.html>).
- Мельников-Разведенков, Н. 1924. „О механизме происхождения анатомических изменений мозга В. И. Ленина“. *У великой могилы*, 581–582. Москва. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/912-o-mexanizme-proisxozhdeniya-anatomicheskix-izmenenij-mozga-v-i-lenina.html>.)
- Меркуров, С. Д. 2012. *Воспоминания. Письма. Статьи. Заметки. Суждения современников*. Издательство: Kremlin Multimedia.
- Осипов, В. 1925. Болезнь и смерть Владимира Ильича Ульянова-Ленина. *Наша искра* 1 (13): 9–23. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/910-bolezn-i-smert-vladimira-ilicha-ulyanova-lenina.html>).
- Пелевин Ю. 1924. *У великой могилы*. Москва: Красная звезда.
- Петренко, Н. 1990. Ленин в Горках – болезнь и смерть (Источниковедческие заметки). *Минувшее: Исторический альманах* 2: 143–287. Москва: Прогресс, Феникс.
- Преображенский Е. 1924. Ленин – гений рабочего класса (Социологический очерк). *Красная новь* 1: 144–161.
- Семашко, Н. 1924. „Что дало вскрытие тела В. И. Ленина“. *Вождь железной горьоты. Памяти Ильича-Ленина. Воспоминания, статьи, стихотворения*. Москва; Ростов-на-Дону. (Dostupno na: <http://leninism.su/memory/911-chto-dalo-vskrytie-tela-v-i-lenina.html>).
- Спивак, М. 2010. *Мозг отправьте по адресу...* Москва: Corpus.
- Троцкий Л. 1924. Ленина нет. *Правда*, 24. января. (Dostupno na: <http://agitclub.ru/hist/sov1/lenin04.htm>).
- Эннкер, Б. 2011. *Формирование культа Ленина в Советском Союзе*. Москва: РОС-СПЭН (прев. с нем. А. Г. Гаджикурбанова).
- Юрчак, А. 2007. Если бы Ленин был жив, он бы знал, что делать. *Новое Литературное Обозрение* 83. (Dostupno na: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/83/ur13.html>).

Milan Subotić
Institute of European Studies, Belgrade

Lenin's Brain: An attempt of "materialistically based genius"

In this paper, an attempt to confirm the faith in Lenin's genius by the help of the neurological research of Lenin's brain has been presented and interpreted. Considering "the cult of personality" as a permanent and significant characteristic of the 'Soviet-type' political system, the author has reconstructed an aspect of the posthumous (mis)use of the Lenin's body undertaken to consolidate the regime and strengthen the legitimacy of Bolshevik power. A frequently themat-

tized symbolic and political meaning of the embalming and exposing of Lenin's body in the Mausoleum has in this paper been amended by taking into consideration the activities of the Moscow Brain Research Institute which was founded in order to prove the genius of the October Revolution Leader. Regardless of the limited results, the use of science in creating and strengthening the cult of a leader presented, in the author's opinion, a paradoxical combination of the enlightenment genealogy of the Marxist theory and Soviet political practice.

Key words: Lenin, brain, a cult of personality, materialism, neurology, science, politics

Le cerveau de Lénine: sur une tentative de « fondement matérialiste de la génialité »

Ici est présentée et interprétée la tentative de confirmer la croyance dans la génialité de Lénine à l'aide des recherches neurologiques effectuées sur son cerveau. En considérant que le « culte de la personnalité » est une caractéristique durable et importante du système de type soviétique, l'auteur a présenté un aspect de l'utilisation (abus) posthume du corps de Lénine entreprise afin de consolider le régime et de renforcer la légitimité du pouvoir bolchévique. Souvent thématifiée, la signification symbolique et politique du processus d'embaumement et de l'exposition du corps de Lénine dans le Mausolée, a été complétée dans ce travail par une considération de l'activité de l'Institut pour les recherches sur le cerveau fondé pour prouver la génialité du chef de la Révolution d'octobre. Même si les résultats en sont limités, cette utilisation de la science pour créer et pour renforcer le culte du chef représentait, selon l'opinion de l'auteur, une alliance paradoxale entre la généalogie éclairée de la théorie marxiste et la pratique soviétique politique.

Mots clés: Lénine, cerveau, culte de la personnalité, matérialisme, neurologie, science, politique

Primljeno / Received: 17.03.2016

Prihvaćeno / Accepted: 09.05.2016